

ГАБРИЈЕЛ
МИЈЕ

и истраживања
старе српске архитектуре

ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ
И ИСТРАЖИВАЊА СТАРЕ СРПСКЕ АРХИТЕКТУРЕ

GABRIEL MILLET
ET L'ÉTUDE DE L'ARCHITECTURE MÉDIÉVALE SERBE

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
CLASSE DES SCIENCES HISTORIQUES
PUBLICATION HORS-SÉRIE

GABRIEL
MILLET

et l'étude
de l'architecture médiévale serbe

Édité par
DUBRAVKA PRERADOVIĆ
MIODRAG MARKOVIĆ

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА
ВАНСЕРИЈСКА ПУБЛИКАЦИЈА

ГАБРИЈЕЛ
МИЈЕ

и истраживања
старе српске архитектуре

Уредници
ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ
МИОДРАГ МАРКОВИЋ

БЕОГРАД 2021

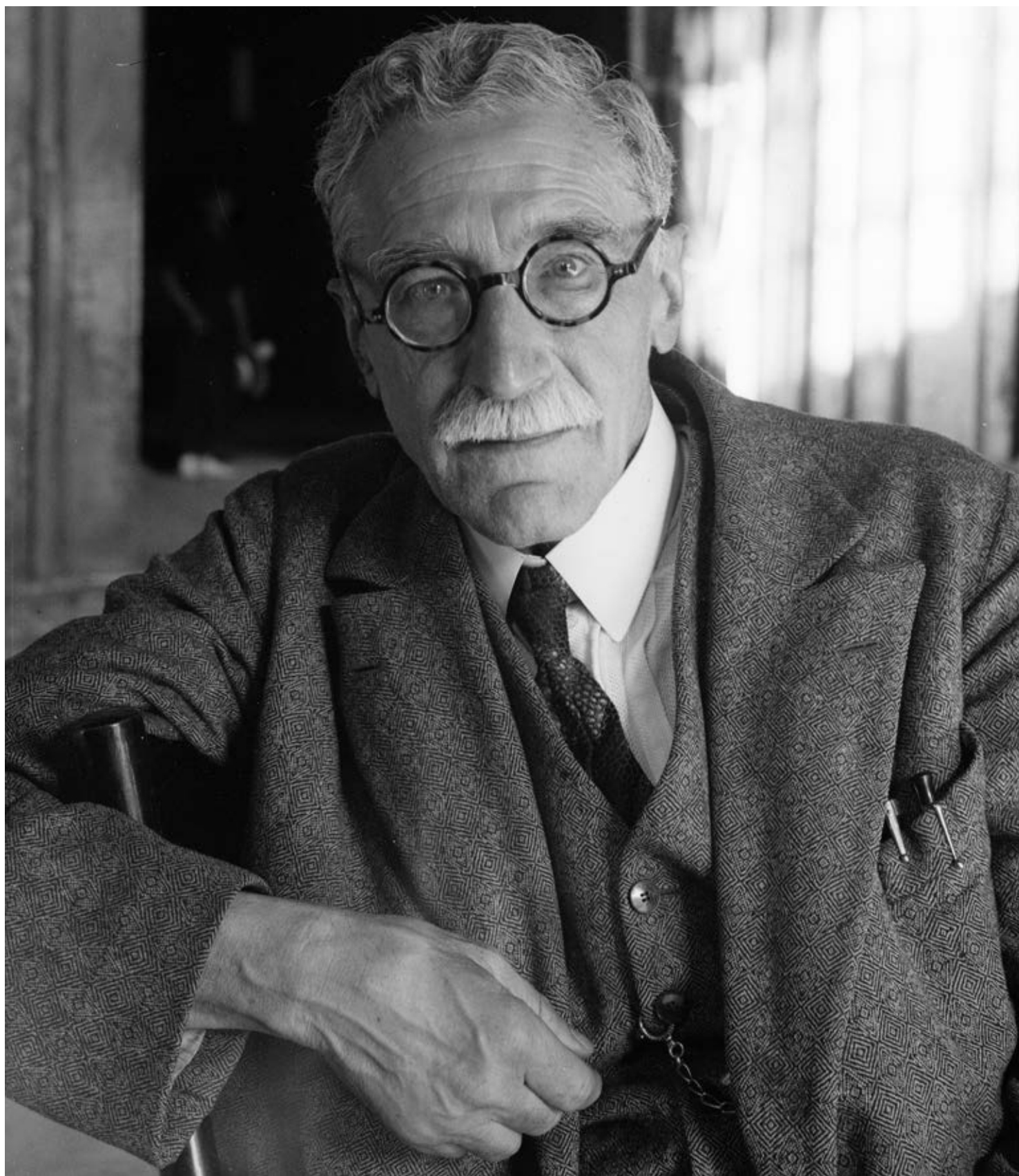
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА
Вансеријска публикација
ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
CLASSE DES SCIENCES HISTORIQUES
Publication hors-série

Рецензенти / Comité de lecture

ГОЈКО СУБОТИЋ
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ
ДРАГАНА ПАВЛОВИЋ
ГОЈКО SUBOVIĆ
DRAGAN VOJVODIĆ
DRAGANA PAVLOVIĆ

Секретар редакције / Secrétaire de rédaction

ОЛГА ШПЕХАР
OLGA ŠPENAR

ГАБРИЈЕЛ
МИЈЕ

И ЊЕГОВИ СРПСКИ ЂАЦИ

MILLET

Апстракт: У Француској су се током Првог светског рата и у међуратном периоду стручно усавршавали значајни српски архитекти. Милан Милић, Момчило Тапавица и Коста Ј. Јовановић су током рата похађали предавања знаменитог византолога Габријела Мијеа на Практичној школи високих студија у Паризу. Они су уз Петра Ј. Поповића дали допринос у изради техничке документације за Мијеову студију о српској средњовековној архитектури *L'ancien art serbe. Les églises* (1919). Код Мијеа су се у међуратном периоду усавршавали Милан Злоковић, Ђорђе Табаковић, Александар Дероко, Јован Раденковић и Иван Здравковић, а његов сарадник је био и Ђурђе Бошковић.

Кључне речи: архитекти, школовање, Практична школа високих студија, српско-француске везе, српска средњовековна архитектура

СРПСКИ АРХИТЕКТИ НА СТУДИЈАМА КОД ГАБРИЈЕЛА МИЈЕА И ЊИХОВ ДОПРИНОС ПРОФЕСОРОВИМ ПУБЛИКАЦИЈАМА

АЛЕКСАНДРА ИЛИЈЕВСКИ*

Српски архитекти средином XIX и почетком XX века стицали су високо образовање или су се додатно школовали на немачким, аустроугарским, швајцарским или француским универзитетима. Окретање ка Француској пред Први светски рат, а нарочито током њега и у међуратном периоду, довело је до тога да су француске школе, научне установе и приватни бирои били епицентар стручног усавршавања и деловања српске градитељске елите током периода између два светска рата.¹ У Паризу су се, између осталих, до Другог светског рата школовали или усавршавали неки од најзначајнијих српских архитеката: Бранко Поповић (1882–1944), Милутин Борисављевић (1889–1969), Милан Минић (1889–1961), Александар Ђорђевић (1890–1952), Александар Дероко (1894–1988), Јосиф Најман (1894–1951), Миливоје Тричковић (1895–1981), Ђорђе Табаковић (1897–1971), Милан Злоковић (1898–1965), Бранислав Којић (1899–1987), Богдан Несторо-

* Филозофски факултет Универзитета у Београду – Одељење за историју уметности, и-мејл: ailijevs@f.bg.ac.rs

¹ О француско-српским културним односима cf. Љ. Димић, *Културна историја у Краљевини Југославији: 1918–1941. Политика и стваралаштво*, Београд: Стубови културе, 1997, 186–204; idem, *Influences culturelle française dans le royaume de Yougoslavie*, in: *Српско-француски односи 1904–1944*, ed. М. Павловић, Ј. Новаковић, Београд: Друштво за културну сарадњу Србија – Француска – Архив Србије, 2005, 57–72 (даље у раду: *Српско-француски односи 1904–1944*); S. Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008; А. Колаковић, *У служби оцаџдине: сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914*, Београд: Институт за политичке студије, 2016.

вић (1901–1975), Иван Здравковић (1903–1991), Бранислав Маринковић (1903–1985), Милорад Пантовић (1910–1986).²

Међу српским архитектима који су боравили у Паризу један део је похађао предавања знаменитог француског византолога Габријела Мијеа (Gabriel Millet, 1867–1953) (сл. 1) на Практичној школи високих студија (École Pratique des Hautes Études).³ То су били архитекти Милан Минић, Момчило Тапавица (Momcsilló Taravicza или Taravicza, 1872–1949) Коста Ј. Јовановић (1881–1934), Милан Злоковић, Ђорђе Табаковић, Александар Дероко, Јован Раденковић (Yovan Radenkovitch, 1903–1979) и Иван Здравковић. Мије је био предани истраживач српских средњовековних споменика, које је на терену први пут проучио 1906. године у пратњи архитекта Министарства грађевина Краљевине Србије Петра 'Пере' Ј. Поповића (1873–1945) и историчара уметности Владимира Петковића (1874–1956).⁴ Током Првог светског рата је наставио рад на

² О француско-српским архитектонским везама cf. А. Кадијевић, *Појед на француско-српске везе у архитектури од 1904. до 1941. године*, in: *Српско-француски односи 1904–1944*, 163–176; idem, *Relations des architectures française et serbe depuis la fin du XIXe jusqu'à 1941*, in: *La Serbie et la France. Une alliance atypique: Relations politiques, économiques et culturelles 1870–1940*, ed. D. T. Bataković, Belgrade: Académie Serbe des Sciences et des Arts, Institut des Études balkaniques, 2010, 531–543; М. Prosen, В. Поповић, *L'Art déco en Serbie*, in: *1925 quand l'art déco séduit le monde*, ed. E. Bréon, Ph. Rivoirard, Paris: Cité de l'architecture et du patrimoine – Editions Norma, 2013, 28–37; Lj. Blagojević, *French Architectural Departures and its Returns: Belgrade Chic, Balkan Mission, Montenegro Praxis*, in: *French Artistic Culture and Central-East European Modern Art*, ed. Т. Bjažić-Klarin, Lj. Kolešnik, Zagreb: Institute of Art History, 2017, 145–156.

³ О Мијеовом научном и педагошком раду cf. Д. Прерадовић, *Габријел Мије: скица за научну биографију* и рад К. Жоливе-Леви о Мијеовој научној заоставштини у овом зборнику, са старијом литературом.

⁴ О научном раду Габријела Мијеа у Србији и сарадњи са српским колегама v. D. Preradović, *Contribution de Gabriel Millet à l'étude de l'art Serbe*, in: *Mount Athos at the Years of Liberation*, ed. N. G. Tutos, Thessaloniki: Agioreitike Estia, 2013, 407–415; eadem, *Прво његововање Габријела Мијеа њо Србији и његови резултати*, in: *Срби о Французима, Французи о Србима*, ed. Ј. Новаковић, Љ. П. Ристић, Београд: Филолошки факултет – Друштво за културну сарадњу Србија – Француска, 2015, 187–205; eadem, *Габријел Мије: њеренска исцраживања српских споменика и њихови резултати*, у овом зборнику; I. Stevović, *Gabriel Millet and Serbian Medieval Art*, in: G. Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, V–XVII; А. Ignjatović, *U srpsko-vizantijskom kaleidoskopu: arhitektura*,

систематизацији српске средњовековне архитектуре, и као осведочени пријатељ Србије, део предавања 1914/1915. године посветио српском средњовековном сликарству и архитектури. Године 1917. у специјалном броју часописа *L'Art et les artistes* посвећеном Србији - *La Serbie glorieuse*, у раду *L'ancien art serbe* први пут је изнео поделу српске средњовековне архитектуре на три школе: рашку, српско-византијску и моравску.⁵ Мије је 1919. године у Паризу објавио знамениту студију о српској средњовековној архитектури *L'ancien art serbe. Les églises*, у којој је извршио периодизацију српске средњовековне архитектуре на три наведене школе.⁶

Први српски архитекти долазе на студије код професора Мијеа током Првог светског рата, након трагичних догађаја који су задесили српски народ и евакуације у Француску.⁷ Архитекти Петар Ј. Поповић, Милан Минић, Момчило Тапавица и Коста Ј. Јовановић су дали и свој допринос у припреми Мијеове студије *L'ancien art serbe. Les églises*. Реч је пре свега о илустративним прилозима. Наиме, Мијеова публикација била је изузетно графички опремљена, првенствено ауторовим фотографијама из 1906. године. Део прилога преузет је из радова других аутора, међу којима су били Феликс Филип Каниц (Felix Philipp Kanitz, 1829–1904), Михаило Валтровић (1839–1915), Георг Балш (Gheorghe Balș, 1868–1934), Петар Петровић Покришкин (Пётр Петровић Покрышкин, 1870–1922), Никодим Павлович Кондаков (Никодим Павлович Кондаков, 1844–1925), али је готово све цртеже цркава и друге графичке прилоге урадила, како то и аутор наводи, његова супруга Софи Мије (Sophie Millet,

Сл. 1.
Габријел Мије
(САНУ – Фототека, Ф 361)

Fig. 1.
Gabriel Millet (Académie serbe des sciences et des arts, Photothèque, F 361)

nacionalizam i imperijalna imaginacija 1878–1941, Beograd: Orion art – Arhitektonski fakultet, 2016, 76, 78–79, 86–88 et passim.

⁵ G. Millet, *L'ancien art serbe*, in: *La Serbie glorieuse*, *L'Art et les artistes*, revues d'art ancien et moderne des deux mondes, numéro special, troisième série de guerre 1(1917), 30–56.

⁶ О Мијеовој периодизацији српске средњовековне архитектуре и утицају на српску историографију в. радове Ј. Јовановић, Д. Прерадовић, И. Стевовића и О. Шпехар, у овом зборнику.

⁷ Већина српских архитеката су били редовни слушаоци, и њихова имена се налазе у годишњим извештајима Годишњака Практичне школе. Било је оних који су нередовно похађали наставу или чија имена нису забележена, попут архитеката Милана Минића и Александра Дерока. О Мијеовим студентима из Србије cf. Д. Прерадовић, *Габријел Мије, његови српски ђаци и ангажман на промоцији српске културе и уметности у Француској*, у овом зборнику.

Сл. 2.
Момчило Тапавица (Macanović,
*Momčilo Tapavica i Aleksandar
Obrenović na Olimpijskim igrama
u Ateni 1896, 494*)

Fig. 2.
Momčilo Tapavica (Macanović,
*Momčilo Tapavica i Aleksandar
Obrenović na Olimpijskim igrama
u Ateni 1896, 494*)

1868–1942).⁸ Сарадница на истраживањима и талентована сликарка, она је прецртавала све архитектонске цртеже и детаље у *L'ancien art serbe. Les églises*, па и прилоге српских архитеката, и ти цртежи се данас чувају у Легату Габријела Мијеа на Француском колежу.⁹

Током школске 1916/1917. године, када је једна од тема Мијеових предавања била стара српска архитектура, међу српским ђацима који су били редовни слушаоци Мијеових предавања били су књижевник и критичар Момчило Селесковић (1890–1950), авангардни стваралац Бошко Токин (1894–1953), те архитект Момчило Тапавица.¹⁰

Афирмисани архитект Момчило Тапавица (сл. 2) је Први светски рат провео у емиграцији. Преко Рима прво је отишао у Лозану, потом у Париз, а одатле у Мароко, где је до 1922. године радио на регулацији водених токова у Рабату.¹¹ Током боравка у Паризу похађао је и предавања Габријела Мијеа. Штавише, он је за потребе Мијеове студије о старој српској архитектури урадио попречни пресек и план цркве Каменица на Фрушкој Гори (сл. 3).¹² Мије у књизи прецизира да је Момчило Тапавица, руководилац јавних радова у Црној Гори, план и пресек извео на основу личних сећања и уз помоћ фотографије објављене у публикацији грофа Уварова.¹³ Тапавица је, на позив Николе I Петровића Његоша отишао у Цетиње, где је у периоду 1905–1910. године био ангажован као управник Јавне изградње Црне Горе.¹⁴ Пре тога је 1895. године завршио студије архитектуре на Техничком универзитету у Будимпешти као стипендиста Матице српске. Градитељску делатност је разви-

⁸ G. Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, Paris: E. de Boccard, 1919, 6, 202. О Софи Мије cf. Д. Прерадовић, *Софи Мије*, in: *Габријел Мије и истраживања старе српске архитектуре*, ed. Д. Прерадовић, Београд: САНУ, 2019, 37–40.

⁹ За овај важан податак ауторка захваљује Дубравки Прерадовић.

¹⁰ G. Millet, *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1917–1918*(1916), 79–80.

¹¹ О архитекти Момчилу Тапавици cf. D. Rašović, N. Živanović, *Momčilo Tapavica: život i rad u Crnoj Gori*, *Sport Mont* 9/31–33 (2011), 448–456; Ђ. Боровњак, *Архитектура Момчило Тапавица*, in: Д. Шаренац, Ж. Баљкас, Ђ. Боровњак, *Момчило Тапавица: традиција и освајач олимпијске медаље*, Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања, 2020.

¹² Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 75, figs. 73–74.

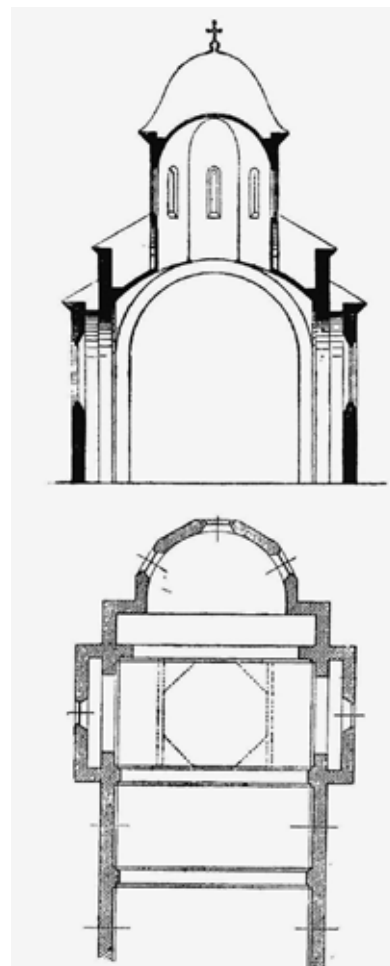
¹³ *Ibid.*, 72.

¹⁴ Боровњак, *Архитектура Момчило Тапавица*, 115–138.

јао у Аустроугарској монархији, као грађевински саветник при Управи Темишварске епархије. Између осталог, по плановима и под надзором архитекта Тапавице у Новом Саду је изграђена значајна грађевина, Завод Марије Трандафил за српску православну сирочад (1912. године, сада зграда Матице српске). Данас је архитекта Тапавица највише остао упамћен као успешан спортиста, први Србин освајач олимпијске медаље.¹⁵

Поред основе и пресека Каменице које је извео Тапавица, у Мијеовој књизи је објављен и цртеж ове цркве.¹⁶ Ова илустрација је изведена на основу гравуре коју је француском професору показао архитекта Коста Ј. Јовановић (сл. 4).¹⁷ Он је такође израдио план основе и подужни пресек манастира Градац, које је извео према Покришкиновом плану, а на основу фотографија и личних запажања. Урадио је и хипотетични план основе, подужног и попречног пресека манастира Дечани и то, како Мије наводи, у приближној размери према непотпуном плану Гопчевића и на основу фотографија Руског института у Цариграду. Његови радови су и подужни пресек и план основе Старог Нагоричина. Према Кондакову и на основу личних запажања израдио је план основе Грачанице, а подужни пресек исте цркве према апроксимативним мерама (сл. 5). Према гравирама Фенека и цркве манастира Пакрац, на које је Мијеу скренуо пажњу Јовановић, Софи Мије је извела цртеже ових споменика.¹⁸

Током Првог светског рата Коста Ј. Јовановић је радио при Врховној команди српске војске, и у једном тренутку је боравио у Ници и/или Же-

Сл. 3.
Момчило Тапавица, црква Каменица на Фрушкој Гори, попречни пресек и основа (Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 75, fig. 73–74)

Fig. 3.
Momčilo Tapavica, église de Kamenica dans la Fruska Gora, plan et coupe (Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 75, fig. 73–74)

¹⁵ Тапавица је наступао за Угарску на првим Олимпијским играма модерног доба у Атини 1896. године и освојио бронзану медаљу у тенису.

¹⁶ Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 74, fig. 72.

¹⁷ О Кости Јовановићу cf. V. Petrović, *Jovanović J. Kosta*, in: S. Stanojević, *Narodna enciklopedija 2*, Zagreb: Bibliografski zavod, 1925, 179; М. Јовановић, *Ойленац: Храм Светиої Ђорђа и Маузолеј Карађорђевића*, Топола: Центар за културу „Душан Петровић Шане“, 1989, 46–80, 119–132; А. Ignjatović, *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941*, Beograd: Građevinska knjiga, 2007, 143–145, 192–199; З. Маневић, *Јовановић Јов. Коста*, in: *Лексикон неимара*, ed. З. Маневић, Београд: Грађевинска књига, 2008, 180; А. Кадијевић, *О архитеткџиури јуословенскої јослансџива у Анкари*, Наслеђе 11 (2010), 57–72.

¹⁸ Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 64, 71, 98, 105, 197–198, figs. 55–56, 65–67, 95–96, 106–107, 245–246.

Сл. 4.
Коста Ј. Јовановић (Јовановић,
Ойленац: Храм Свeйгој Ђорђа и
Маузолеј Карађорђевића, 30)

Fig. 4.
Kosta J. Jovanović (Jovanović,
Ojlенац: Храм Свeйгој Ђорђа и
Маузолеј Карађорђевића, 30)

неви,¹⁹ одакле је, по свему судећи, отишао у Париз. Стога је школске 1917/1918. године постао редовни слушаалац Мијеових предавања, чији су студенти још једанпут имали прилике да проуче бројна питања која се односе на стару српску архитектуру, нарочито питања о њеном пореклу. Поред тога, Коста Ј. Јовановић је одржао предавање о остацима византијских споменика у нишкој епархији, које је имао прилике да истражује.²⁰

Јовановић се истакао као студент архитектуре када је 1910. године израдио планове за цркву Светог Ђорђа на Опленцу – задужбину краља Петра Првог и маузолеј династије Карађорђевић (1919. године радове је наставио Петар Ј. Поповић, освештана 1930). Студије архитектуре Коста Ј. Јовановић је завршио 1911. године на Техничком факултету у Београду.²¹ Он је још као студент обишао и проучио више од сто шездесет старих цркава и манастира,²² а неке од резултата тих истраживања публиковао је у низу чланака који су објављени у Старинару. У пионирском раду о црквама у Мојсињу описао је читав низ храмова за које је извео и техничку документацију.²³ У часопису Старинар за 1908. годину је објавио и прилог о две космајске цркве, манастирима Павловац и Тресије,²⁴ а у наредном броју и рад о Старој Павлици.²⁵ Са директором Народног музеја, археологом Милојем Васићем (1869–1956) и препаратором и фотографом ове институције Антом Мудровчићем (1860–1925),

¹⁹ *Коресџодегенција*, Београдске новине (17. 7. 1916), 2.

²⁰ G. Millet, *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR* 1918–1919 (1917), 106.

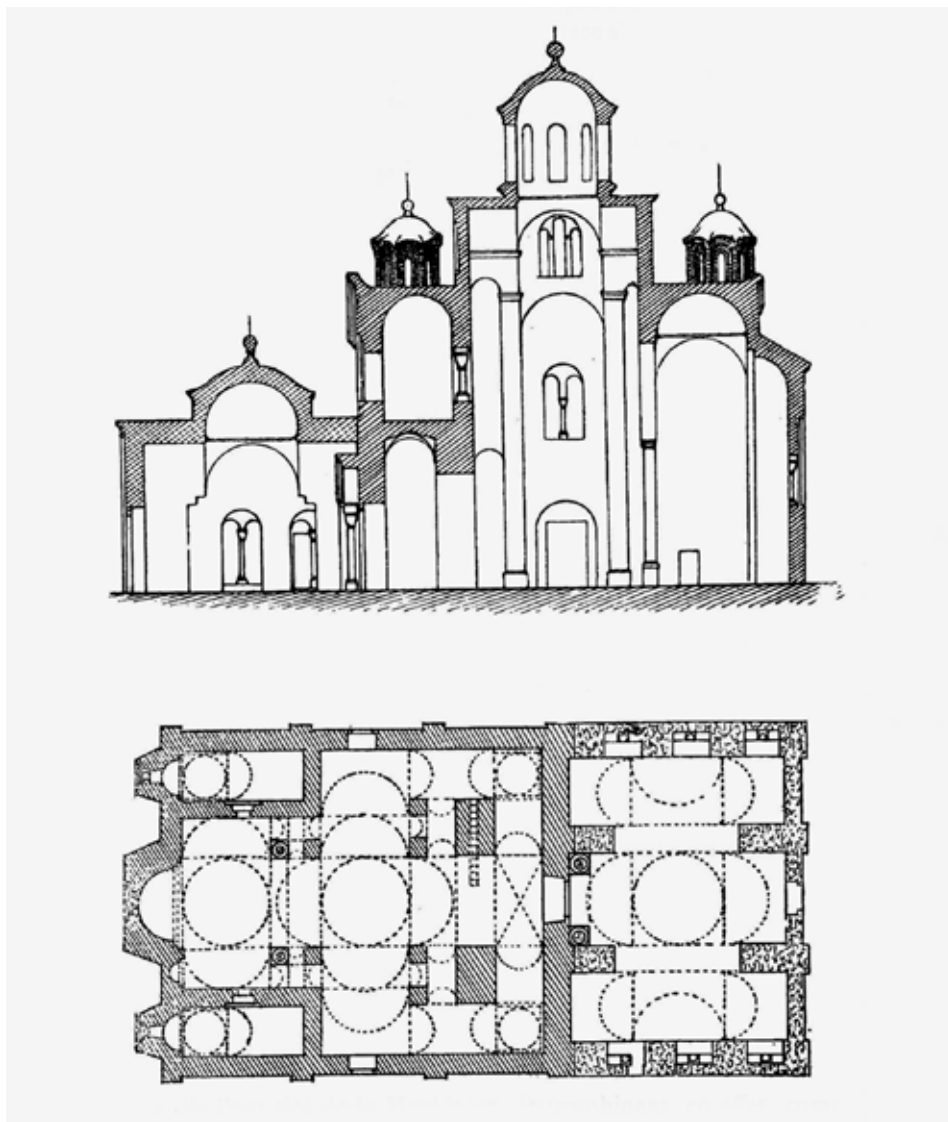
²¹ М. Николева, *Образовање инжењера у Србији до Првој свeйској рати*, ПИНУС записи 4 (1996), 99.

²² *Пре двадесет њеи година неумрли Краљ Пејтар Ослободилац донео је одлуку да на Ойленцу њодини своју величансџвену задужбину*, *Време* (23. 8. 1930), 4.

²³ Јовановић је у чланку описао цркве Св. Петке Трђанске, Св. Нестора, Св. Романа, Св. Николе Ђуниског, цркву у селу Каонику, Св. Аранђела у селу Црквинама, Св. Петке Сталаћке, Св. Недеље, Св. Николе Краљинског, Јаковац, Стеванац. Такође је публиковао техничке цртеже и скице, cf. К. Ј. Јовановић, *Старе цркве у Мојсињу*, *Старинар* 2/2 (1908), 149–165.

²⁴ *Idem*, *Две старе цркве на Космају*, *Старинар* 3 (1908), 173–183.

²⁵ Стара Павлица је такође била у рушевинама. Јовановић је фотографисао остатке цркве и на основу затеченог стања израдио план основе, попречни пресек, као и предлог рестаурације (прочеле), cf. *idem*, *Стара Павлица*, *Старинар* 4/2 (1911), 131–141.

Сл. 5.

Коста Ј. Јовановић, Грачаница, подужни пресек према апроксимативним мерама; основа према Никодиму Павловичу Кондакову и на основу личних запажања (Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 105, figg. 106–107)

Fig. 5.

Kosta J. Jovanović, Gračanica, coupe longitudinale. Mesures approximatives; plan, d'après Kondakov et les observations de l'auteur (Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 105, figg. 106–107)

Јовановић је учествовао у археолошкој екскурзији по јужној, источној и североисточној Србији. Они су тада, између осталог, истражили цркву Преображења код Доњег Требишња, цркву манастира Св. Стеван изнад села Горње Жапско, цркве Св. Петра и Павла у селу Доњи Вртогош, Св. Богородице у селу Корбеовац, Преображења у селу Сту-

баљ, Св. Петке Лепеничке, Св. Илије Кацапунског, Св. Арханђела у Предејанима, Св. Петке у Рударима и Св. Николе у Чукљенику, о којима је Јовановић писао у свом извештају.²⁶ Јовановић је током боравка у француској престоници у часопису српске омладине у Паризу *La Patrie serbe* објавио рад о краљици Јелени и њеној задужбини, манастиру Градац, који је илустровао са три Мијеове фотографије манастира из 1906. године.²⁷ Нарочито је значајна фотографија југоисточног изгледа, где се види тадашње, урушено стање Богородичине цркве (сл. 6). Јовановић је приложио елаборат реконструкције који се заснивао на његовом цртежу основе, подужном пресеку, западној и јужној фасади.²⁸

Године 1918. у Лондону је објављена публикација *Serbian Orthodox Church*, која је значајно допринела афирмацији и очувању српског градитељског наслеђа за време и након Првог светског рата,²⁹ а требало је да буде прва књига серије *South Slav Monuments*. Књигу је уредио Михајло Пупин (Michael I. Pupin, 1858–1935), професор на Универзитету Колумбија, а сарадници архитект и историчар архитектуре Томас Грејем Џексон (Thomas Graham Jackson, 1835–1924), архитект Коста Ј. Јовановић, археолог и историчар

Сл. 6.

Градац, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7625)

Fig. 6.

Gradac, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7625)

²⁶ М. Васић, К. Ј. Јовановић, *Извештај с археолошке екскурзије по јужној, источној и североисточној Србији*, Старинар 4. Додатак (1909), 2–37.

²⁷ К. Ј. Јовановић, *La reine Hélène et sa fondation de Gradac*, *La Patrie serbe* (1918), 261–272.

²⁸ *Ibid.*, 265–268, 270–271. О предлогу реконструкције Косте Ј. Јовановића, cf. О. Кандић, *Градац: историја и архитектура манастира*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 2005, Т–I/3, 29–31.

²⁹ *South Slav Monuments I. Serbian Orthodox Church*, ed. M. Pupin, London: J. Murray, 1918 (даље у раду: *South Slav Monuments*); J. Bogdanović, *The Preservation of Architectural Heritage after World War One: Mihajlo Pupin and His Book Serbian Orthodox Church*, *ЗАУМС* 43 (2015), 195–210.

Сл. 7.
Милан Минић, *Аутопортрет*, уље
на платну, 1917. год. (Ристић, Росић
Абрамовић, *Милан Минић*, сл. 2)

Fig. 7.
Milan Minić, *Autoportrait*, huile
sur toile, 1917 (Ристић, Росић
Абрамовић, *Милан Минић*, fig. 2)

Нико Жупанич (1876–1961), и потоњи епископ жички и охридски Николај Велимировић (1881–1981). Била је то књига о српском градитељском наслеђу написана на енглеском језику, настала у време када су се Сједињене Америчке Државе придружиле борбама у Првом светском рату, и уједно је била и позив међународном научном, политичком и јавном мњењу да је неопходно да се српске цркве унутар и изван Србије очувају у току и после рата.³⁰ Јовановић је за ову публикацију написао увод и кратке описе српских средњовековних цркава. Једини савремени храм је био црква Св. Ђорђа на Опленцу, за коју је приложио две фотографије (спољашњег изгледа цркве и иконостаса), цртеж основе и свој архитектонски план западног pročеља.³¹ На крају уводног дела изразио је захвалност Покришкину, Балшу и Мијеу, чијим радовима се користио у састављању књиге.³² На основу тога се може претпоставити да је управо Јовановић заслужан што велики део илустративних прилога у Пупиновој књизи чине управо Мијеове фотографије настале током теренског истраживања српских споменика 1906. године.³³

Поред Тапавице и Јовановића, професору Мијеу су графички материјал за његову књигу о старој српској архитектури приложили још и Милан Минић и Петар Ј. Поповић, у то време архитекти Министарства грађевина Краљевине Србије.³⁴

Архитект Милан Минић (сл. 7)³⁵ боравио је у Француској од децембра 1915. до децембра 1918. године, где је био евакуисан након повлаче-

³⁰ Eadem, *The Preservation of Architectural Heritage*, 196.

³¹ K. J. Jovanović, *St. George's Church*, in: *South Slav Monuments*, 63, pl. LII–LIV.

³² Idem, *Introduction*, in: *South Slav Monuments*, 28–29.

³³ Габријел Мије у књизи *L'ancien art serbe. Les églises* у библиографији наводи *South Slav Monuments*, и истиче да су његове фотографије настале 1906. године биле коришћене као илустративни прилози: Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 202.

³⁴ О делатности архитеката у Министарству грађевина, cf. С. Тошева, *Градитељство у служби државе: делатности и остварења Архитектонског одељења Министарства грађевина у српској архитектури 1918–1941*, Београд: Музеј науке и технике – Друштво конзерватора Србије, 2018.

³⁵ Милан Минић је дипломирао на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду 1914. године, и запослио се у Министарству грађевина. По избијању рата као добровољац је учествовао на Дринском фронту, а онда је одлуком Врховне команде распоређен у Техничко одељење у Охриду. О Милану Минићу cf. В. Ристић, Д. Росић Абрамовић, *Милан Минић*, Београд: Народни музеј, 1975; А. Кадијевић, С. Марковић, *Милан Минић: архитекта и сликар*, Пријеполје: Музеј,

Сл. 8.
Милан Минић, манастир
Љубостиња, изглед с југозапада,
цртеж (Millet, *L'ancien art serbe.*
Les églises, 177, fig. 208)

Fig. 8.
Milan Minić, monastère de
Ljubostinja, vue du sud-ouest, dessin
(Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 177,
fig. 208)

ња преко Албаније.³⁶ Уследио је прво опоравак на Корзици, а потом је као стипендиста био упућен у Париз на даље научне и ликовне студије. Тада је, по препоруци српског Министарства просвете, а у вези са припремом за рад на катедри српско-византијске архитектуре на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду, дошао у контакт са професором Мијеом.³⁷ Овај архитект и једнако талентовани сликар припремио је три цртежа за Мијеову књигу. Његов први цртеж, декоративног карактера, представља заглавље уводног поглавља књиге. На симетричној композицији су источне и западне парапетне плоче са хералдичким значењем преузете са северне бифоре спољне припрате католиконе манастира Хиландара, повезане мотивима са рељефних плоча северне фасаде спољне припрате.³⁸ Такође је нацртао

2003; А. Кадијевић, *О сарадњи Габријела Мијеа са Миланом Минићем, архитектом и сликаром*, Ниш и Византија 4 (2006), 59–65.

³⁶ Кадијевић, Марковић, *Милан Минић*, 28.

³⁷ Ристић, Росић Абрамовић, *Милан Минић*, 9.

³⁸ Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 11, fig. 3; Кадијевић, *О сарадњи Габријела Мијеа са Миланом Минићем*, 62.

Сл. 9.
Петар Ј. Поповић (САНУ –
Фототека, Ф 386)

Fig. 9.
Petar J. Popović (Académie serbe
des sciences et des arts, Photothèque,
F 386)

унутрашњост цркве Св. Ђорђа у Старом Нагоричину, као и перспективни изглед манастира Љубостиња (сл. 8), настао на основу прилога из Балшове књиге.³⁹

Као што је наведено, Габријел Мије и Петар Ј. Поповић (сл. 9) сарађивали су 1906. године поводом првог Мијеовог истраживања српских цркава и манастира.⁴⁰ Поповић је у то време такође предано радио на рестаурацији цркве Св. Стефана – Лазарици у Крушевцу (1904–1909).⁴¹ Мије је у својој књизи истакао пријатељство са архитектом Поповићем и његову рестаурацију поменуте цркве. Поповић је, сматрао је Мије, Лазарици вратио првобитни сјај и природни изглед. Сећао се времена заједничког путовања, наглашавајући притом у којој мери му је управо архитекта Поповић помогао да разуме првобитни изглед ове цркве, као и да разликује оригинално од накнадних интервенција. Уз то, он је нашао оправдање за Поповићеву одлуку да поруши постојећи звоник над припратом и за његово решење куле-звоника, као и за остале тада изведене радове на реконструкцији.⁴² Стога је Мије у својој књизи уз детаљно објашњење радова објавио Поповићев план и пресек куле-звоника над припратом (сл. 10).⁴³ Мије је у књизи приказао спољни изглед цркве Лазарица на чак пет фотографија, снимљених након Поповићеве рестаурације, као и план основе, преузет од Каница.⁴⁴ Петар Ј. Поповић је такође приложио два цртежа детаља ланца полијелеја из мана-

³⁹ Кадијевић, *О сарадњи Габријела Мијеа са Миланом Минићем*, 62; Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 98, 177, figs. 97, 208.

⁴⁰ О Петру Ј. Поповићу в. З. Шипка-Ергелашев, *Петар Ј. Поповић: животи и делатности*, ЗЛУМС 16 (1980), 159–202; А. Кадијевић, *Градитељска делатности Петра Ј. Поповића у југоисточној Србији (1908–1930)*, ЗЛУМС 40 (2012), 225–240; А. Илијевски, *Средњовековна баштина и савремена архитектонска пракса: црква Лазарица и развој националног стила у Србији*, in: *Катија Поморавља у духовној историји српског народа*, ed. С. Рајић et al., Крушевац: Историјски архив Крушевац; Својново: Удружење за културу и уметност Логос, 2017, 135–154.

⁴¹ Лазарица, препозната као средњовековни градитељски модел Моравске Србије, била је и од прворазредног значаја за даљи ток архитектонске праксе у Србији, односно један од главних генератора развоја националног стила. Cf. eadem, *Средњовековна баштина и савремена архитектонска пракса*, 135–154.

⁴² Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 163–164.

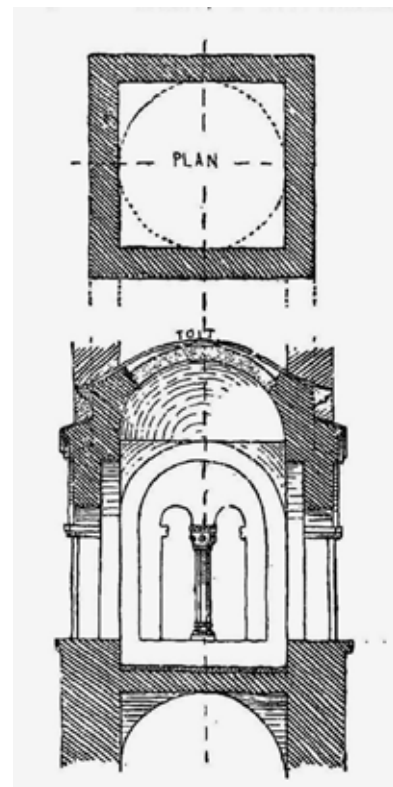
⁴³ *Ibid.*, 164, figs. 188–189.

⁴⁴ *Ibid.*, 164–169, figs. 190–195.

стира Лесново, цртеж рестаурације портала манастира Матеич и план основе манастира Св. Андреје на Трески.⁴⁵

Након рата, до 1927. године, када се пензионисао, Поповић је наставио службу у Министарству грађевина, али је од 1919. године паралелно радио као хонорарни наставник Архитектонског одсека Техничког факултета у Београду на предмету Византијска архитектура. Поповић је ишао са студентима на стручне екскурзије и упознавао их са вредностима проучавања архитектуре и уметности, омогућавајући многим од њих улазак у свет науке. На факултету је 1925. године, уз залагање професора Поповића, основан Клуб студената архитектуре.⁴⁶ Под његовим утицајем, а касније и Александра Дерока који га је наследио на предмету, многи студенти су за дипломске бирали да пројектују објекте изведене у националном стилу, инспирисане српским и византијским средњовековним наслеђем. Поред Александра Дерока (дипломски рад „Светосавски храм,“ 1926), истакли су се Ђурђе Бошовић (дипломски рад „Народни музеј,“ 1928), Иван Здравковић (дипломски рад „Ратни музеј,“ 1928), Јован Раденковић (дипломски рад „Краљев дворец,“ 1928). Може се претпоставити да је управо Петар Ј. Поповић био један од иницијатора да наведени студенти након дипломирања, а најчешће као стипендисти француске владе, наставе школовање код професора Мијеа у Паризу и сарађују са њим на теренским истраживањима. Тако су Мијеови студенти били и будући истакнути представници српског модернизма: Милан Злоковић (1921/1922. и 1922/1923) и Ђорђе Табаковић (1923/1924), потом Иван Здравковић (1928/1929) и Јован Раденковић (1928/1929).

Међуратни Париз, као епицентар савремене европске уметности, представљао је значајно место у развоју српских модерниста. На Међународној изложби модерне декоративне и индустријске уметности (Exposition Internationale des Arts décoratifs et industriels modernes) 1925. године, управо је професор Габријел Мије у изложбеном каталогу написао увод-

Сл. 10.

Петар Ј. Поповић, звоник над припратом цркве Лазарица у Крушевцу, основа и пресек (Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, 164, fig. 188–189)

Fig. 10.

Petar J. Popović, Clocher de l'église de Lazarica à Krusevac, plan et coupe (Millet, *L'ancien art serbe: les églises*, 164, fig. 188–189)

⁴⁵ *Ibid.*, 26, 119, 127, 200, figs. 11, 125, 136, 248.

⁴⁶ О изложбама Клуба студената архитектуре в. А. Кадијевић, *Један век изражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, Београд: Грађевинска књига, 2007², 212, 226, 267–271; Ignjatović, *Jugoslovenstvo u arhitekturi*, 346–352; idem, *U srpsko-vizantijskom kaleidoskopu*, 224–241; А. Илијевски, *Ђурђе Бошкович као савременик и тумач архитектуре Београда између два светска рата*, *Годишњак града Београда* 58 (2011), 173–175.

Сл. 11.
Милан Злоковић (Фондација Милан
Злоковић)

Fig. 11.
Milan Zloković (Fondation Milan
Zloković)

ни текст о павиљону Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и поставци.⁴⁷ Наслеђе Византије се посматрало кроз призму модерне уметности и архитектуре, нарочито ар декоа. Културна средина тридесетих година била је прожета Византијом уоквиреном естетском виталношћу модернизма у византијским оквирима.⁴⁸ Године 1931. у париском Музеју декоративних уметности (*Musée des arts décoratifs*) одржана је значајна међународна Изложба византијске уметности (*Exposition d'art byzantin*),⁴⁹ на којој је председник организационог одбора био Шарл Дил (*Charles Diehl*, 1859–1944), док је Габријел Мије био један од потпредседника.

Након дипломирања на Техничком факултету у Београду 1921, као стипендиста француске владе у Паризу је боравио архитект Милан Злоковић (сл. 11).⁵⁰ Иако је учествовао на пријемном конкурс за Националну високу школу лепих уметности (*École nationale supérieure des beaux-arts*), определио се за двогодишње студије код Габријела Мијеа, прво као редовни слушалац, а потом школске 1922/23. године и као први студент из Србије на Мијеовој катедри. Он је на Мијеовој катедри одржао предавање о развоју српске средњовековне архитектуре,⁵¹ и представио архитектонске цртеже манастира Градац, које је израдио према савету професора Мијеа.⁵² Овом

⁴⁷ G. Millet, *L'art décoratif et industriel dans le Royaume des S. H. S 1925*, in: *Exposition internationale des arts décoratifs et industriels modernes. Section serbe-croate-slovène*, Paris: Librairie Larousse, 1925, I–V.

⁴⁸ K. Kourelis, *Byzantium and the Avant-Garde: Excavations at Corinth, 1920s–1930s*, *Hesperia* 76/2 (2007), 392.

⁴⁹ *Exposition internationale d'art byzantin: 28 mai–9 juillet, 1931*, Paris: Musée des Arts Décoratifs, 1931.

⁵⁰ О Милану Злоковићу cf. З. Маневић, *Злоковић*, Београд: Музеј савремене уметности – Институт за историју уметности, 1989; А. Кадијевић, *Прилој шумачењу ојуса исџакнујиџ деојрадских јрадиџеља: Милан Злоковић и џражење националној сџила у срјској архџиџекџури*, *Годишњак града Београда* 47–48 (2000/2001), 213–224; В. Панић, *Милан Злоковић: афирмација модернизма*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета, 2011; Љ. Благојевић, *Транскулџурални иџинерери архџиџекџа Милана Злоковића*, *Архитектура и урбанизам* 32 (2011), 3–15; eadem, *Itinerari: Moderna i Mediteran. Tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, Београд: *Službeni glasnik – Arhitektonski fakultet*, 2015.

⁵¹ G. Millet, *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1922–1923* (1921), 64.

⁵² Idem, *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1923–1924* (1922), 52; М. Злоковић, *Градачка црква, задужбина краљице Јелене*, *Гласник СНД* 15–16 (1936), 61.

споменику се вратио 1929. године, а резултате тих истраживања објавио је 1936. дајући предлог могуће реконструкције.⁵³ Током боравка у Паризу Злоковић је похађао и предавања Шарла Дила на Сорбони, као и часове цртања и сликања на уметничкој школи Académie de la Grande Chaumière.⁵⁴ Његово интересовање за стару архитектуру наставило се и након повратка у домовину.⁵⁵ Он је 1923. године учествовао у научној експедицији Народног музеја у истраживањима цркава на Охридском и Преспанском језеру, а резултате тих истраживања објавио је у Старинару.⁵⁶

Архитект Ђорђе Табаковић (сл. 12),⁵⁷ слушао је предавања Габријела Мијеа школске 1923/1924. године, када и Никола Вучо,⁵⁸ који је припадао авангардном кругу српских надреалиста и успешно се бавио фотографијом.⁵⁹ Табаковић је уписао студије архитектуре на Техничком универзитету у Будимпешти, који је завршио и Момчило Тапавица. Међутим, студије је наставио на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду, где је дипломирао 1922. године. Током боравка у Паризу се интензивно бавио сликарством.⁶⁰ Иако је био један од архитеката

⁵³ Idem, *Градачка црква*, 61–80.

⁵⁴ Благојевић, *Транскултурални иштинерери*, 10–11.

⁵⁵ Поред цркава на Охридском и Преспанском језеру (1923) и манастира Градац (1929), Злоковић је 1928. године истраживао градове Пећ, Призрен и Урошевац, а 1933. дубровачко подручје, где је снимио палату Скочибуха, док године 1935. снима Стари град Улцињ и градску архитектуру Охрида. Cf. *ibid.*, 56; Д. Прерадовић, „Екскурзија“ Милана Злоковића у истраживање средњовековног градишља, in: *Габријел Мије и истраживања старе српске архитектуре*, ed. Д. Прерадовић, Београд: САНУ, 2019, 91–97.

⁵⁶ М. Злоковић, *Старе цркве у обласима Пресе и Охрида*, Старинар 3 (1925), 115–149.

⁵⁷ О Ђорђу Табаковићу cf. V. Mitrović, *Arhitekta Đorđe Tabaković (1897–1971)*, Novi Sad: Pокrajinski zavod за заштиту споменика културе, 2005; Иван и Ђорђе Табаковић: *Градишља српске културе XX века*, ed. Л. Мереник, А. Кадијевић, Нови Сад: Матица српска, 2018.

⁵⁸ G. Millet, *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, Annuaire EPHE SR 1924–1925 (1923), 58–59.

⁵⁹ О уметничком раду Николе Вуча: М. Тодић, *Немогуће: уметности надреализма*, Београд: Музеј примењене уметности, 2002; eadem, *Nikola Vučo и земљи Andaluzijskog psa*, Zbornik Katedre за историју модерне уметности Филозофског факултета у Београду 2 (2006), 34–45.

⁶⁰ О културном кругу коме је Табаковић припадао говори и запис на цртежу Тријумфалне капље из 1924. године у коме пише да је тог дана упознао сликара Милана Коњовића, cf. Mitrović, *Arhitekta Đorđe Tabaković*, 27.

Сл. 12.
Ђорђе Табаковић у бироу (Mitrović,
Arhitekta Đorđe Tabaković, 4)

Fig. 12.
Djordje Tabaković dans son bureau
(Mitrović, *Arhitekta Đorđe Tabaković*, 4)

који су доцније у пракси примењивали безорнаменталну естетику, Табаковић у свом сакралном опусу остаје доследан представник националног стила, налазећи узоре у средњовековном градитељском наслеђу. Такође, 1929. и 1933. године Табаковић је публикувао два рада о манастиру Бездин у Румунији, уз које је приложио фотографије, израдио цртеж фреске, скице и техничке цртеже (сл. 13). Задужбину браће Јакшића и један од последњих наших манастира у северозападном углу румунског Баната, сместио је у прву половину XVI века.⁶¹ По његовим речима, и поред каснијих измена (1783, 1886) куће које се диже у средини крова, бочне и источна апсида јасно су говориле о пореклу цркве. Он тако између осталог у првом раду каже да „решење основе показује типичне особине српско-моравске школе, која стоји под упливом источне ар-

⁶¹ Уз мање измене, ради се о истом тексту. Разликују се и графички прилози. Cf. Ђ. М. Табаковић, *Бездин*, Рашка: уметничка смотра 1 (1929), 44–55; idem, *Manastir Bezdin*, *Narodna starina* 32 (1933), 266–267.

хитектуре, “ у другом су то „типичне особине српске моравске школе“. ⁶² Мада је првобитно истакао сличност ове цркве са Лазарицом у Крушевцу, накнадно је навео да је блиска старој цркви на Смедеревском гробљу. ⁶³ Управо је моравски триконхос био упориште за Табаковићеве пројекте из тридесетих година: за гробљанску капелу у Мошорину и цркве у Хоргошу и Руском Селу. ⁶⁴

Архитекти Јован Раденковић ⁶⁵ и Иван Здравковић ⁶⁶ дипломирали су на Техничком факултету у Београду, одсек за архитектуру, у фебруару 1928. године. У јесен исте године отишли су у Париз на даље усавршавање код професора Габријела Мијеа (сл. 14). Здравковић је у Паризу провео две године. По сопственом сведочењу, прве године је похађао предавања професора Мијеа, а друге године предавања на Институту за урбанизам Париског универзитета (Правни факултет). Код професора Мијеа је провео два семестра и дао семинарски рад „Кратак преглед развоја старе српске црквене архитектуре и уметности“. Као тему за докторску дисертацију добио је манастир Градац, али није могао да је заврши будући да се вратио у земљу ради одслужења војног рока. ⁶⁷ Познато је да је Раденковић написао два семинарска рада о манастиру Псача за професора Мијеа. ⁶⁸ Управо у том периоду у дневном листу Политика објавио је чланке о манастиру Старо Нагоричино, упозоравајући на стање фресака које страдају од влаге, ⁶⁹ као и о зидном сликарству

Сл. 13.
Ђорђе Табаковић, манастир Бездин код Арада, Румунија, изглед са североистока (Tabaković, *Manastir Bezdin*, 267)

Fig. 13.
Djordje Tabaković, monastère du Bezdin près d'Arad, Roumanie, vue de Nord-est (Tabaković, *Manastir Bezdin*, 267)

⁶² Табаковић, *Бездин*, 54; idem, *Manastir Bezdin*, 267.

⁶³ Табаковић, *Бездин*, 54; idem, *Manastir Bezdin*, 267.

⁶⁴ О Табаковићевим пројектима за Српску православну цркву cf. Mitrović, *Arhitekta Đorđe Tabaković*, 132–149.

⁶⁵ О Јовану Раденковићу cf. В. Ристић, *Јован Раденковић (1903–1979)*, ЗНМ 11/2 (1982), 187–198.

⁶⁶ О Ивану Здравковићу cf. И. Здравковић, *Крајњак ојис живојша и рада*, in: idem, *Документи народној сиваралашива у йрошлости. Сјоменици йрадске и сеоске архитекшуре у Србији*, Београд: Друштво конзерватора, 1990, 47–50; S. G. Vogunović, *Zdravković Ivan*, in: *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka 2*, Београд: Београдска књига, 2005, 1139–1140; З. Маневић, *Здравковић Иван*, in: *Лексикон неимара*, ed. З. Маневић, Београд: Грађевинска књига, 2008, 133.

⁶⁷ Здравковић, *Крајњак ојис живојша и рада*, 47.

⁶⁸ Ристић, *Јован Раденковић*, 189, п. 8.

⁶⁹ Ј. Раденковић, *Фреска леје Симониде йројада на зиду који влаја осваја*, Политика (18. 7. 1928), 7.

Сл. 14.
Габријел Мије са студентима
Практичне школе високих студија. У
другом реду стоје Јован Раденковић
први са леве стране стране и Иван
Здравковић четврти са леве стране,
Париз, 1929. год. (Sirarpie Der
Nersessian Papers and Photographs,
Dumbarton Oaks Archives. Courtesy
of Dumbarton Oaks Research Library
and Collection, Washington, D.C.)

Fig. 14.
Gabriel Millet entouré de ses
étudiants. Au second rang Jovan
Radenković, premier à gauche, Ivan
Zdravković quatrième à gauche, Paris
1929 (Sirarpie Der Nersessian Papers
and Photographs, Dumbarton Oaks
Archives. Courtesy of Dumbarton
Oaks Research Library and Collection,
Washington, D.C.)

манастира Псача, који је био у рушевинама.⁷⁰ Раденковић се у Паризу интензивно посветио сликарству. Не дуго потом, преселио се у Сједињене Америчке Државе, где је изградио успешну сликарску каријеру.

Архитект Александар 'Саша' Дероко (сл. 15),⁷¹ завршио је студије архитектуре у фебруару 1926. године на београдском Техничком факултету, а крајем наредне године се усавршавао у Паризу као стипендиста француске владе. Добио је стипендију на Високој националној школи лепих уметности (École nationale supérieure des beaux-arts) у Паризу. У

⁷⁰ Idem, *Како да се очувају фреске у нашим старим манастирима*, Политика (2. 7. 1928), 5.

⁷¹ О Александру Дероку cf. З. М. Јовановић, *Александар Дероко*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе – Друштво конзерватора Србије, 1991; Кадијевић, *Један век изражења националног сцила*; *Лејенде Београдској универзитетској*: Михаило Пејровић-Алас, Аница Савић-Ребац, Александар Ђ. Косић, Александар Дероко, ed. М. Вранић-Игњачевић, Д. Столић, Д. Милошевић, Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2005, 89–94.

Француској је требало да буде 15. октобра 1927. године.⁷² Ипак, Дероко се определио за студије код професора Габријела Мијеа на Практичној школи, где је, по сопственом сведочењу, дошао да припреми докторат.⁷³

Дероко се још током студија у Београду истакао као близак сарадник професора Петра Ј. Поповића, тада доминантног стручњака на пољу заштите градитељског наслеђа. Учествовао је у заједничком истраживању и непосредној заштити средњовековних споменика, укључујући манастире Жича и Сопоћани, и цркву Св. Вазнесења Христовог у Чачку (Богородица Градачка).⁷⁴ Као студент, он је према сопственом сведочењу, једном приликом допратио до Грачанице професора Габријела Мијеа и његову супругу, госпођу Софи Мије.⁷⁵

Александар Дероко је био добро упознат са уметничком сценом Париза. Музеје и галерије је обилазио још за време Првог светског рата, 1915. године, када је био на обуци за војног пилота у Шартру. Дероку се овог пута у Паризу на месец дана придружио Растко Петровић⁷⁶ (1898–1949), у то време запослен у посланству у Риму. Петровић је био сапутник из Дерокових студентских дана, када су ишли неприступачним пределима и истраживали рушевине старих цркава и градова (сл.16). Растко Петровић је такође био француски ђак. Док је студирао права у Паризу, паралелно је похађао и предавања професора Мијеа на Практичној школи. Када се вратио у Београд, по Дероковом сећању, донео је књиге Мијеа, Дила и Шоазија⁷⁷ а затим је кренуо да обилази манастире, у

Сл. 15. Александар Дероко с члановима Комисије за одржавање и рестаурацију црквених и манастирских грађевина на путу за манастир Матеич (Архив САНУ, Заоставштина академика Александра Дерока)

Fig. 15. Aleksandar Deroko en route vers le monastère de Mateič avec les membres de la Commission pour la conservation et la restauration des églises et monastères (Archives de l'Académie serbe des sciences et des arts, Fonds de l'académicien Aleksandar Deroko)

⁷² Архив САНУ, 14678: Заоставштина академика Александра Дерока, Legation de France à Belgrade, Belgrade, 21 Juillet 1927, допис.

⁷³ А. Дероко, *Месец дана с Расџком у Паризу и још њо нека сећања*, ЛМС 423 (мај 1979), 943. Дероковог имена нема на званичним извештајима у Годишњацама Практичне школе.

⁷⁴ Cf. idem, *Мало неких давних сећања*, in: *Сећања конзерватора*, ed. Р. Станић, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1982, 8–10.

⁷⁵ Idem, *Месец дана с Расџком у Паризу*, 928.

⁷⁶ О Растку Петровићу cf. V. Rozić, *Likovna kritika u Beogradu: između dva svetska rata (1918–1941)*, Beograd: Jugoslavija, 1983; R. Petrović, *Eseji, kritike 5*, ed. R. Matić-Panić, Beograd: Muzej savremene umetnosti, 1995; *Otkrivanje drugog neba: Rastko Petrović*, ed. M. Pantić, O. Stošić, Beograd: Kulturni centar Beograda, 2003.

⁷⁷ F. A. Choisy, *L'art de bâtir chez les Byzantins*, Paris: Librairie de la Société anonyme de publications périodiques, 1883; C. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, Paris: Auguste Picard et fils, 1910; G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles: d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris: A. Fontemoing, 1916.

чему му се придружио Дероко. Са сваког пута Растко је доносио блокове испуњене цртежима и забелешкама и слао их професору Мијеу. То су били цртежи фресака, целих композиција и детаља, као и снимци основа грађевина.⁷⁸ По Дероковим речима, тада се путовало возом до места до којих је воз ишао, а даље поштанском дилижансом, тј. таљигама: Ибарском долином од Краљева ка Рашкој (успут и ка Студеници), а затим пешке до Сопоћана. Од Ужица, преко планине ка мору, или лево на Милешеву и даље уз Лим.⁷⁹ На тим путовањима Дероко је обишао, између осталог, и манастире Морачу, Грачаницу, Пећку Патријаршију, Дечане, цркву Светог Петра у Бијелом Пољу, Никољца, Давидовицу, Сопоћане, Светог Никиту у Скопској Црној Гори. На јадранској обали је посетио Котор, Пераст, Херцег Нови и манастир Савину.⁸⁰

„Но та наша стара уметност није више могла у оном фантастичном Паризу имати ону драж коју је имала у оним горама нашим у којима су ‘шумили борови’ и где су ‘гребени захваљивали’ Гијому Аполинеру песнику парискоме, можда и Растковом познанику. Ту је сада био Лувр, многи други музеји, па и атељеи уметника са свих крајева света.“⁸¹ Многе уметнике је Растко Петровић лично познавао, укључујући Шагала, па су се њих двојица дружили са Пикасом, посећивали атеље Де-спиоа, Бернара, Вламенка, Сутина, Терешковича, Савитрија. У Паризу је Дероко упознао Петровићеве пријатеље Мила Милуновића, Ристу Стијовића, Сретена Стојановића, а често су били заједно и са Савом Шумановићем.⁸² Петровић је Дерока водио у редакцију париског часописа “L’art vivant”. У том часопису 1927. године Дероко је објавио прегледни чланак *Entre Byzance et la Renaissance* о српском средњовековном сликарству, намењен широј читалачкој публици, у коме је нарочито издвојио зидно сликарство у манастирима Дечани, Милешева, Сопоћани и Грачаница. Рад је илустровао цртежима фресака које су израдили Растко Петровић и он.⁸³

Сл. 16.

Александар Дероко, Растко Петровић и Александар Дероко испред цркве Св. апостола Петра и Павла у Расу, цртеж (А. Дероко, *Манујлуци око Калемејдана: нова сећања*, Београд 1987, 110)

Fig. 16.

Aleksandar Deroko, Rastko Petrović et Aleksandar Deroko devant l'église de Saints-apôtres Pierre et Paul à Ras, dessin (A. Deroko, *Manuïлуци око Калемејдана: нова сећања*, Београд 1987, 110)

⁷⁸ А. Дероко, *Мало некој давној сећања*, Зограф 3 (1969), 53.

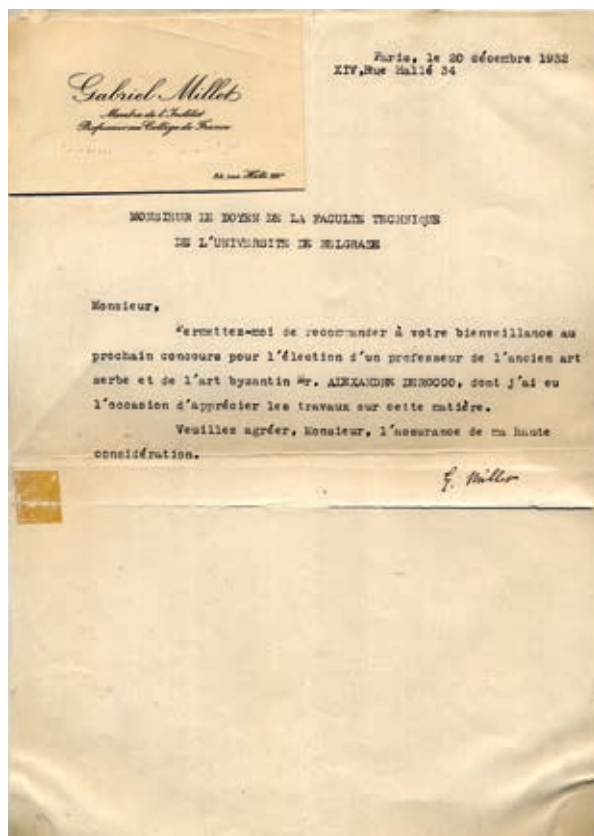
⁷⁹ Idem, *Месец дана с Расијком у Паризу*, 924.

⁸⁰ *Ibid.*, 926–938.

⁸¹ *Ibid.*, 944.

⁸² *Ibid.*, 945–950.

⁸³ A. Derocco, *Entre Byzance et la Renaissance*, *L’art vivant* 63 (1927), 603–604.

Растко се вратио у Рим, а Дероко, који је привремено био дигао руке од школе, наставио је студије.⁸⁴ О начину рада на Мијеовој катедри на Практичној школи сазнајемо управо од Дерока: „Мије ми је био исписао читаву листу свега што је требало да прочитам у Библиотек Насионал и што сам ја већ увелико био почео да радим. Присуствовао сам његовим часовима, и још неким другим на тој старој школи са оним старинским и већ излизаним клупама. Он је својим слушаоцима, који су ту дошли са разних крајева света, највише овамо са блиског истока, давао чак и сами да спреме пројекције са споменицима средњовековне уметности из својих далеких још довољно непроучених земаља, и да уз њих држе тако као неку врсту предавања. И ја сам тако већ нешто био спремао, чак већ нешто мало и причао.“⁸⁵ Тако је дошла и зима, а Дероко је из Београда добио вест да се „отвара могућност за једно добро место, једна изузетна прилика“,⁸⁶ због чега је прекинуо докторске студије. По повратку у Београд, наставио је рад као асистент на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду за предмет Византијска и стара српска архитектура. Доцент је постао 1929, а ванредни професор 1936. године. Писмену препоруку за избор Александра Дерока за ванредног професора још 1932. године дао је управо Габријел Мије (сл.

17).⁸⁷ Друга препорука је била од Шарла Дила,⁸⁸ са којим је Дероко такође блиско сарађивао.

О научној сарадњи Александра Дерока и Габријела Мијеа говори и Дероков допринос зборнику *L'Art byzantin chez les Slaves. Les Balkans*, који је

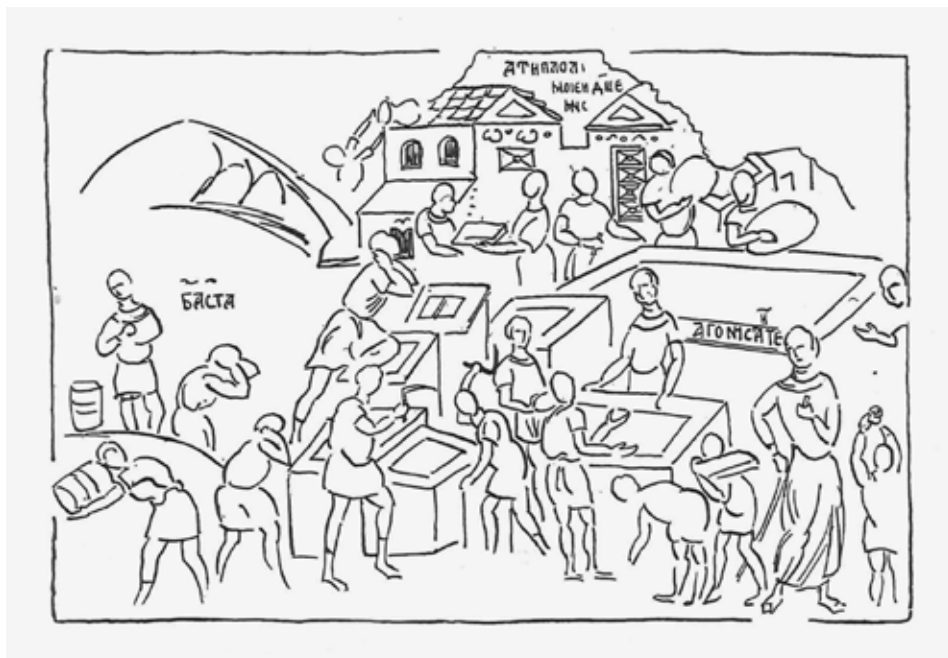
⁸⁴ Idem, *Месећ дана с Расџком у Паризу*, 944.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ А. Дероко, *А онда је леџијо јеројлан над Београдом: сећања*, Београд: Народна књига, 1987³, 193.

⁸⁷ Архив САНУ, 14678: Заоставштина академика Александра Дерока, Gabriel Millet, Paris 20 decembre 1932, писмо.

⁸⁸ Архив САНУ, 14678: Заоставштина академика Александра Дерока, Charles Diehl, Paris 25 decembre 1932, писмо.

Сл. 18.

Растко Петровић, Сопоћани, цртеж фреске Парабола о богаташу и житу (Derocco, *Les deux églises des environs de Ras*, 145, fig. 70)

Fig. 18.

Rastko Petrović, Sopoćani, Parole du riche avare, dessin (Derocco, *Les deux églises des environs de Ras*, 145, fig. 70)

Сл. 17. (стр. 272)

Габријел Мије, писмо упућено декану Техничког факултета Универзитета у Београду: препорука за избор Александра Дерока за професора, Париз, 20. децембар 1932. (Архив САНУ, Заоставштина академика Александра Дерока)

Fig. 17. (p. 272)

Lettre de recommandation de Gabriel Millet adressé au doyen de la Faculté technique de l'Université de Belgrade pour soutenir la candidature de Aleksandar Deroko au poste de professeur, Paris, 20 décembre 1932 (Archives de l'Académie serbe des sciences et des arts, Fonds de l'académicien Aleksandar Deroko)

професор Мије уредио 1930. године. Наиме, у оквиру поглавља које се односи на српску архитектуру, поред Дероковог чланка, објављени су и радови архитеката Ђурђа Бошковића (1904–1990) о архитектури Старог Нагоричина и Грачанице,⁸⁹ Жарка Татића (1894–1931) о испосници Светог Саве у Кареји⁹⁰ и Петра Ј. Поповића о западном зиду Раванице, који је већ публиковао на српском језику 1925. године.⁹¹ Дероко је у раду *Les deux églises des environs de Ras* (Две цркве у околини Раса) писао о архитектури Ђурђевих Ступова и Сопоћана.⁹² Обе цркве су у то време биле порушене, па је нарочито значајно то што је Дероко приложио

⁸⁹ G. Bošković, *Deux églises de Milutin: Staro Nagoričino et Gračanica*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 1930, 195–212.

⁹⁰ Ž. Tatić, *La cellule de jeûne de Saint-Sava a Karyès*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 124–129.

⁹¹ P. Popović, *Le mur occidental de l'église de Ravаница*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 1930, 213–216. Cf. idem, *Западни зид цркве Раванице*, ПКЈИФ 5 (1925), 234–239.

⁹² A. Derocco, *Les deux églises des environs de Ras*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 130–146.

архитектонске планове њихове могуће рестаурације. Поред тога, користио је и цртеже Растка Петровића који су настали током њиховог заједничког путовања (сл.18), док је његов рад илустрован фотографијама професора Мијеа. О манастиру Ђурђеви Ступови Дероко је писао још као студент архитектуре 1922. године у часопису Мисао, када је и израдио план основе.⁹³ Сада је приложио цртеж општег изгледа, план основе, попречни пресек цркве, неколико архитектонских детаља, као и један изузетан цртеж на коме је приказао унутрашњи изглед предлога рестаурације куполе.⁹⁴ Манастир Сопоћани је Дероко такође анализирао у наведеном чланку 1922. године, за који је урадио и план основе. Касније, приликом радова на конзервацији, којима је руководио архитект Петар Ј. Поповић, неки нови детаљи Дероку су дозволили да изради техничке цртеже могуће рестаурације спољне припрате, које ће поново публиковати у овом раду. Такође је приложио план основе, попречни пресек цркве, као и два изгледа северне фасаде – затечено стање 1922. године и предлог рестаурације.⁹⁵

Професор Мије је у свом раду *Études sur les églises de Rascie* у истом зборнику издвојио допринос Александра Дерока.⁹⁶ Истакао је његов одличан чланак објављен у зборнику, рад на проучавању споменика са архитектром Петром Ј. Поповићем и изразио захвалност за уступљене архитектонске цртеже које је публиковао у свом раду. Наиме, још је 18. јуна 1927. године од Дерока добио податке са терена са плановима и пресецима цркава.⁹⁷ Из наведеног писма сазнаје се да је Дероко Мијеу још раније послао извештаје о Ђурђевим Ступовима код Новог Пазара и о Сопоћанима, те да му у том тренутку шаље скице за Мајсторовину и цркву Светог Петра у Бијелом Пољу. Већ је био израдио цртеже Ђур-

⁹³ Idem, *Три манастира средњовековној Раса*, Мисао 10/6 (1922), 1673–1686.

⁹⁴ Idem, *Les deux églises des environs de Ras*, 130–136.

⁹⁵ Idem, *Три манастира средњовековној Раса*, 1673–1686; idem, *Ексонарџекси Жиче и Сопоћана*, Покрет 15/1 (1924), 244–245; idem, *Нов њрилој за рестаурацију изгледа Сопоћана*, Гласник СНД 3/1 (1928), 98; idem, *Les deux églises des environs de Ras*, 137–146.

⁹⁶ G. Millet, *Études sur les églises de Rascie*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 147–194.

⁹⁷ École Pratique des Hautes Études, Photothèque Gabriel Millet, Collection chrétienne et byzantine: Alexandre Derocco, Beograd, 18 juin 1927, писмо. Ауторка захваљује Д. Прерадовић, која је током истраживања на Практичној школи високих студија у Паризу пронашла наведено писмо и уступила јој га за потребе овог рада.

Ђевих Ступова у Беранама, Милешеве и Пећке патријаршије. У писму наводи да су скице Мајсторовине, црква у Беранама, Бијелом Пољу и Милешеве настале током истраживања са професором Петром Ј. Поповићем, па је стога замолио Мијеа да, уколико буде публиковао те цртеже, наведе прво Поповићево па тек онда његово име; Ђурђеове Ступове код Новог Пазара, Сопоћане и Пећку патријаршију је, како наводи, Дероко истраживао самостално.

Александар Дероко је и након публиковања зборника наставио кореспонденцију са професором Мијеом. Анализирајући садржај писама које се чувају у Француском колежу⁹⁸ можемо сазнати да је Дероко професора Мијеа обавештавао о свом, као и о раду својих колега. Дероко је професору послао један могући изглед реконструкције цркве Светог Николе у Баљевцу, која је била у рушевинама – план основе и подужни пресек. Приложио је и фотографију јужне фасаде на којој се види урушено стање цркве, а коју је објавио у раду 1932. године.⁹⁹ Дероко је цркву видео још 1920. године, што је забележио на плану основе и на пресецима које је приложио уз чланак.¹⁰⁰ Међу фотографијама које је послао Мијеу налазе се остаци црква које је Дероко проучио током својих теренских истраживања у току лета 1929. године: Пречиста Крајинска и Свети Јован код Враке.¹⁰¹ Ту је и фотографија Дерока који стоји на рушевинама Старе Павлице.

Од 1930. године, као члан Комисије за одржавање и рестаурацију црквених и манастирских грађевина коју је при Синоду основала Српска православна црква, Дероко је био укључен у непосредну заштиту архитектонске баштине. Професору Мијеу је послао неколико фотографија манастира Жича у току радова на обнови, у чему је и сам учествовао. На једној фотографији је приказана западна фасада манастира Матеич у току рестаурације 1930. године, а на другој југоисточни изглед непосредно након извршених радова.¹⁰² Ту су и две фотографије цркве Све-

⁹⁸ Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 33. Ауторка захваљује Д. Прерадовић на увиду у грађу коју је пронашла током својих истраживања у легату Габријела Мијеа на Француском колежу.

⁹⁹ А. Дероко, *Црква Светиої Николе код Баљевца*, Старице 7 (1932), 36–39, сл. 2.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 37, сл. 1.

¹⁰¹ А. Дероко, *У Бодиновој њресџоници: њуџојисне архџшекџонске забелешке из Скадгра – џрада Росафа – и околине*, Старице 5 (1930), 128–151.

¹⁰² *Idem*, *Маџејча*, Старице 8–9 (1933–1934), 84–89.

тог Ђорђа у Подгорици током обнове 1931. године, за коју је Дероко сматрао да је нестручно изведена.¹⁰³ Једина фотографија на којој је приказан живопис је била из Пећке патријаршије, на којој је 1931–1932. радове изводио архитект Ђурђе Бошковић. Ради се о кубету средње цркве, где је приказан свети Марко (XIII век), под слојем живописа из 1875. године. Дероко је Мијеу послао и фотографије савремених објеката. На једној од фотографија је приказан маузолеј породице Барловац, подигнут 1929. године на Новом гробљу у Београду. Ову породичну капелу просветног добротвора Јована Барловца и његовог сина Живка је пројектовао Александар Дероко у коауторству са архитектом Петром Ј. Поповићем.

Александар Дероко је поводом доласка Габријела Мијеа у Југославију 1934. године, када је четврти пут истраживао средњовековне цркве и манастире, професору послао кратко писмо добродошлице,¹⁰⁴ и за ту прилику публиковао чланак у дневним новинама Време, у коме је нагласио значај Мијеове публикације *L'ancien art serbe. Les églises* издате одмах након рата. Како наводи у свом чланку, због ове књиге нас свет није упознао само као ратнике и паћенике Великог рата. Истакао је да су у њој постављени основни погледи на целу средњовековну српску архитектуру, те да она и даље представља један од ретких извора за њено проучавање. Софи Мије, подсетио је читаоце, дала је масу најлепших цртежа за илустрацију књиге.¹⁰⁵

Габријел Мије је био дописни члан Академије философских наука Српске краљевске академије (1920),¹⁰⁶ доктор *honoris causa* Београдског универзитета, те један од оснивача Балканског института (данас Балканолошки институт), што указује на висок ниво вредновања Мијеовог научног доприноса у српској академској заједници током периода између два светска рата. Из свега наведеног се види да је Мије блиско сарађивао са српским архитектама током својих теренских истраживања споменика, као

¹⁰³ Idem, *Crkva Sv. Gjorgja u Podgorici*, *Narodna starina* 29 (1932), 208–209.

¹⁰⁴ Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 28. Une lettre d'Alexandre Derocco du 6 mai 1934 pour souhaiter la bienvenue au couple Millet. Писмо ми је уступила колегиница Д. Прерадовић. О Мијеовом теренском истраживању 1934. године cf. Д. Прерадовић, *Габријел Мије: истраживања српских споменика и њихови резултати*, у овом зборнику.

¹⁰⁵ [А. Дероко], *Византолој Габријел Мије у Београду*, *Време* (6. 5. 1934), 6.

¹⁰⁶ Од 1948. године Габријел Мије је био дописни члан Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности.

и у оквиру своје наставно-научне делатности. Већ 1906. године на првом теренском истраживању српских споменика, његов сарадник је постао Петар Ј. Поповић, еминентни архитект запослен у Министарству грађевина Краљевине Србије. Први светски рат, нарочито повлачење српске војске и народа преко Албаније и евакуација избеглица у Француску, били су повод да се сплетом трагичних ратних околности у Паризу међу Мијеовим ученицима на Практичној школи затекне и прва генерација српских архитеката. Тада су се код професора Мијеа усавршавали поминути архитекти Милан Минић, Коста Ј. Јовановић и Момчило Тапавица. Они су, уз Петра Ј. Поповића, за Мијеову студију о српској средњовековној архитектури *L'ancien art serbe. Les églises* која је публикована 1919. године приложили бројем невелике али важне архитектонске скице и цртеже којима је употпуњен Мијеов наратив. Професор Мије је у овој књизи, и свим наредним својим публикацијама, врло прилежно именовоа ауторе илустративних прилога, укључујући и српске архитекте.

Током периода између два светска рата, значајну област културно-просветне сарадње са Француском чиниле су и стипендије које је француска влада додељивала српским дипломираним студентима за једногодишње специјализације. Тада је низ свршених студената архитектуре боравио на студијама код професора Габријела Мијеа као друга генерација српских архитеката на његовој катедри. Мијеови ђаци су били истакнути представници српског модернизма, архитекти Милан Злоковић и Ђорђе Табаковић, затим архитект и сликар Јован Раденковић. На пољу изучавања и заштите архитектонске баштине су се истакли Александар Дероко, Иван Здравковић и Милан Злоковић. Они су по завршетку школовања код Габријела Мијеа наставили свој научни и историографски рад, као што је то учинио и професоров сарадник Ђурђе Бошковић. Поред тога, Александар Дероко, Милан Злоковић и Ђурђе Бошковић имали су и успешну универзитетску каријеру као професори на београдском Архитектонском факултету.

LES ARCHITECTES SERBES À L'ÉCOLE DE GABRIEL MILLET ET LEUR CONTRIBUTION À SES PUBLICATIONS

ALEKSANDRA ILIJEVSKI

La France a représenté un centre important pour la spécialisation professionnelle et l'autorité scientifique des meilleurs architectes serbes, particulièrement au cours de la Première guerre mondiale et pendant l'entre-deux-guerres. Les travaux de certains parmi ces spécialistes s'inscrivirent dans la droite ligne des leçons dispensées par Gabriel Millet à l'École Pratique des Hautes Études, à Paris. Avec son épouse Sophie Millet, l'éminent byzantiniste français avait mené des études approfondies sur les monuments serbes, lors d'une première mission de terrain effectuée, en 1906, en compagnie de Petar J. Popović, architecte officiellement mandaté par le Ministère de la Construction du Royaume de Serbie.

Pendant les années de guerre qui suivirent, animé d'une amitié fervente pour la Serbie, Gabriel Millet consacra une part importante de son temps à l'étude de la peinture et de l'architecture médiévales serbes. Ses conférences furent suivies avec attention par les architectes Milan Minić, Momčilo Tapavica (Momcsilló Tapavicza/Topavicza) et Kostja J. Jovanović, présents à Paris à ce moment-là, et qui, de fait, collaborèrent, avec Petar J. Popović, à l'ouvrage intitulé *L'ancien art serbe. Les églises* (1919), dans lequel Millet s'appuyait sur ses analyses préliminaires de 1906.

Dans l'entre-deux-guerres, après l'obtention de leurs diplômes nationaux, d'autres architectes serbes bénéficièrent des enseignements de Gabriel Millet, le plus souvent en tant que titulaires d'une bourse accordée par le gouvernement français. Ainsi, au cours de leurs années d'études à Paris, Milan Zloković (1920-1921 ; 1922-1923) et Đorđe Tabaković (1923-1924) allaient incarner les futurs représentants éminents du modernisme serbe. En 1928-1929, ce fut le cas d'Ivan Zdravković, devenu plus tard architecte-conservateur, et de Jovan Radenković (Yovan Radenkovitch), qui se distingua ultérieurement comme peintre aux États-Unis. En 1927 Aleksandar Deroko bénéficia à son tour d'une bourse doctorale mais fut contraint d'interrompre sa formation pour répondre aux impératifs de sa carrière universitaire.

L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans, publié en 1930, témoigne encore de la collaboration scientifique entre Gabriel Millet et les architectes serbes. Le chapitre dévolu à l'architecture serbe accueille notamment les contributions d'Aleksandar Deroko, de Đurđe Bošković, de Žarko Tatić et de Petar J. Popović.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕОБЈАВЉЕНА АРХИВСКА ГРАЂА

Архив САНУ, 14678: Заоставштина академика Александра Дерока, Legation de France à Belgrade, Belgrade, 21 Juillet 1927, допис.

Архив САНУ, 14678: Заоставштина академика Александра Дерока, Gabriel Millet, Paris 20 decembre 1932, писмо.

Архив САНУ, 14678: Заоставштина академика Александра Дерока, Charles Diehl, Paris 25 decembre 1932, писмо.

Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 28: Александар Дероко, Београд, 6. мај 1934, писмо.

Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 33: Александар Дероко, Београд, 24. март 1931, писмо.

École Pratique des Hautes Études, Photothèque Gabriel Millet, Collection chrétienne et byzantine: Alexandre Derocco, Beograd, 18 juin 1927, писмо.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Blagojević Lj., *Itinereri: Moderna i Mediteran. Tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zloковића*, Beograd: Službeni glasnik – Arhitektonski fakultet, 2015.

Благојевић Љ., *Транскултурални иџинерери архитекџа Милана Злоковића*, Архитектура и урбанизам 32 (2011), 3–15.

Blagojević Lj., *French Architectural Departures and its Returns: Belgrade Chic, Balkan Mission, Montenegro Praxis*, in: *French Artistic Culture and Central-East European Modern Art*, ed. T. Vjažić-Klarin, Lj. Kolešnik, Zagreb: Institute of Art History, 2017, 145–156.

Bogdanović J., *The Preservation of Architectural Heritage after World War One: Mihajlo Pupin and His Book Serbian Orthodox Church*, ЗЛУМС 43 (2015), 195–210.

Bogunović S. G., *Zdravković Ivan*, in: *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka* 2, Beograd: Beogradska knjiga, 2005, 1139–1140.

Боровњак Ђ., *Архијектѝ Момчило Тајавица*, in: Д. Шаренац, Ж. Баљкас, Ђ. Боровњак, *Момчило Тајавица: прадијел и освајач олимпѝјске медаље*, Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања, 2020, 64–190.

Bošković G., *Deux églises de Milutin: Staro Nagoričino et Gračanica*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 195–212.

Васић М., Јовановић К., *Извештај с археолошке екскурзије по јужној, источној и североисточној Србији*, Старинар 4. Додатак (1909), 2–37.

Дероко А., *А ондак је леѝијо јеројлан над Београдом: сећања*, Београд: Народна књига, 1987³.

[Дероко А.], *Визанѝолоѝ Габријел Мије у Београду*, Време (6. 5. 1934), 6.

Дероко А., *Ексонарѝекси Жиче и Сојоћана*, Покрет 15, год. 1 (1924), 244–245.

Дероко А., *Мало неких давних сећања*, in: *Сећања конзерваторѝа*, ed. Р. Станић, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1982, 8–10.

Дероко А., *Мало некоѝ давноѝ сећања*, Зограф 3 (1969), 53–55.

Дероко А., *Манѝуѝлуци око Калемејдана: нова сећања*, Београд: Мома Димић – Мидраг Дравичанин, 1987.

Дероко А., *Маѝејча*, Старинар 8–9 (1933–1934), 84–89.

Дероко А., *Месеѝ дана с Расѝком у Паризу и још по нека сећања*, ЛМС 423 (мај 1979), 922–970.

Дероко А., *Нов ѝрилоѝ за ресѝаураѝију излѝега Сојоћана*, Гласник СНД 3/1 (1928), 97–98.

Дероко А., *Три манасѝира средњовековноѝ Расѝа*, Мисао 10/6 (1922), 1673–1686.

Дероко А., *У Бодиновој ѝресѝоници: ѝуѝоѝисне архијектѝонске забелешке из Скадра – прада Росѝафа – и околине*, Старинар 5/1928, 1929, 1930 (1930), 128–151.

Дероко А., *Црква Свеѝоѝ Николе код Баљевца*, Старинар 7 (1932), 36–39.

Derocco A., *Entre Byzance et la Renaissance*, *L'art vivant* 63 (1927), 603–604.

Derocco A., *Les deux églises des environs de Ras*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 130–146.

Derocco A., *Crkva Sv. Gjorgja u Podgorici*, *Narodna starina* 29 (1932), 208–211.

Diehl C., *Manuel d'art byzantin*, Paris: Auguste Picard et fils, 1910.

Dimić Lj., *Influences culturelle française dans le royaume de Yougoslavie*, in: *Срѝско-француски односи 1904–1944*, ed. М. Павловић, Ј. Новаковић, Београд: Друштво за културну сарадњу Србија – Француска – Архив Србије, 2005, 57–72.

Димић Љ., *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918–1941. Политика и стваралаштво*, Београд: Стубови културе, 1997.

Exposition internationale d'art byzantin: 28 mai–9 juillet, 1931, Paris: Musée des Arts Décoratifs, 1931.

Здравковић И., *Крајњак опис живописа и рада*, in: И. Здравковић, *Документи народног стваралаштва у прошлости. Споменици градске и сеоске архитектуре у Србији*, Београд: Друштво конзерватора, 1990, 47–50.

Злоковић М., *Градачка црква, задужбина краљице Јелене*, Гласник СНД 15–16 (1936), 61–80.

Злоковић М., *Старе цркве у обласима Пресе и Охрида*, Старице 3 (1925), 115–149.

Иван и Ђорђе Табаковић: *традицији српске културе XX века*, ed. А. Мереник, А. Кадијевић, Нови Сад: Матица српска, 2018.

Ignjatović A., *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941*, Beograd: Građevinska knjiga, 2007.

Ignjatović A., *U srpsko-vizantijskom kaleidoskopu: arhitektura, nacionalizam i imperijalna imaginacija 1878–1941*, Beograd: Orion art – Arhitektonski fakultet Univerziteta, 2016.

Илијевски А., *Ђурђе Бошковић као савременик и тумач архитектуре Београда између два светска рата*, Годишњак града Београда 58 (2011), 171–203.

Илијевски А., *Средњовековна базилика и савремена архиепископска палата: црква Лазарица и развој националне стила у Србији*, in: *Каталија Поморавља у духовној историји српског народа*, ed. С. Рајић et al., Крушевац: Историјски архив Крушевац; Својново: Удружење за културу и уметност Логос, 2017, 135–154.

Јовановић З. М., *Александар Дероко*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе – Друштво конзерватора Србије, 1991.

Јовановић К. Ј., *Две старе цркве на Космају*, Старице 3 (1908), 173–183.

Jovanović K. J., *Introduction*, in: *South Slav Monuments I. Serbian Orthodox Church*, ed. M. Pupin, London: J. Murray, 1918, 25–29.

Jovanović K. J., *La reine Hélène et sa fondation de Gradac*, La Patrie Serbe (1918), 261–272.

Јовановић, К. Ј. *Стара Павлица*, Старице 4/2 (1911), 131–141.

Јовановић К. Ј., *Старе цркве у Мојсињу*, Старице 2/2 (1908), 149–165.

Jovanović K. J., *St. George's Church*, in: *South Slav Monuments I. Serbian Orthodox Church*, ed. M. Pupin, London: J. Murray, 1918, 63, pl. LII–LIV.

Јовановић М., *Ойленац: Храм Светиої Ђорђа и Маузолеј Карађорђевића*, Топола: Центар за културу „Душан Петровић Шане“, 1989.

Кадијевић А., *Градињелска делатносћ Пејра Ј. Појовића у југоисточној Србији (1908–1930)*, ЗЛУМС 40 (2012), 225–240.

Кадијевић А., *Један век изражења националної сћила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, Београд: Грађевинска књига, 2007².

Кадијевић А., *О архитектури југословенскої посланства у Анкари*, Наслеђе 11 (2010), 57–72.

Кадијевић А., *О сарадњи Габријела Мијеа са Миланом Минићем, архитектом и сликаром*, Ниш и Византија 4 (2006), 59–65.

Кадијевић А., *Појед на француско-српске везе у архитектури од 1904. до 1941. године*, in: *Српско-француски односи 1904–1944*, ed. М. Павловић, Ј. Новаковић, Београд: Друштво за културну сарадњу Србија – Француска – Архив Србије, 2005, 163–176.

Кадијевић А., *Прилої тумачењу ојуса исћакнутих београдских градињела: Милан Злоковић и изражење националної сћила у српској архитектури*, Годишњак града Београда 47–48 (2000/2001), 213–224.

Kadijević A., *Relations des architectures française et serbe depuis la fin du XIXe jusqu' à 1941*, in: *La Serbie et la France. Une alliance atypique: Relations politiques, économiques et culturelles 1870-1940*, ed. D. T. Bataković, Belgrade: Académie serbe des Sciences et des Arts, Institut des Études balkaniques, 2010, 531–543.

Кадијевић А., Марковић С., *Милан Минић: архитект и сликар*, Пријепоље: Музеј, 2003.

Кандић О., *Градац: исћорија и архитектура манасћира*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 2005.

Колаковић А., *У служби ојтацбине: сарадња француских и српских инћелекћуалаца 1894–1914*, Београд: Институт за политичке студије, 2016.

Коресћоденција, Београдске новине (17. 7. 1916), 2.

Kourelis K., *Byzantium and the Avant-Garde: Excavations at Corinth, 1920s–1930s*, Hesperia 76/2 (2007), 391–442.

Лејенде Београдскої универзитетска: Михаило Пејровић-Алас, Аница Савић-Ребац, Александар Ђ. Косћић, Александар Дероко, ed. М. Вранић-Игњачевић, Д. Столић, Д. Милошевић, Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2005.

Маневић З., *Злоковић*, Београд: Музеј савремене уметности – Институт за историју уметности, 1989.

Маневић З., *Здравковић Иван*, in: *Лексикон неимара*, ed. З. Маневић, Београд: Грађевинска књига, 2008, 133.

Маневић З., *Јовановић Јов. Косића*, in: *Лексикон неимара*, ed. З. Маневић, Београд: Грађевинска књига, 2008, 180.

Масановић Н., *Момчило Таравица и Александар Обреновић на Олимпијским играма у Атини 1896*, *Povijest sporta*, god. 2, br. 6 (lipanj 1971), 486–524.

Millet G., *Études sur les églises de Rascie*, in: *L'Art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 147–194.

Millet G., *L'ancien art serbe*, in: *La Serbie glorieuse, L'Art et les artistes, revues d'ancien et moderne des deux mondes, numéro special, troisième série de guerre 1(1917)*, 30–56.

Millet G., *L'ancien art serbe. Les églises*, Paris: E. de Boccard, 1919.

Millet G., *L'art décoratif et industriel dans le Royaume des S. H. S 1925*, in: *Exposition internationale des arts décoratifs et industriels modernes. Section serbe-croate-slovène*, Paris: Librairie Larousse, 1925, I–V.

Millet G., *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles: d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris: A. Fontemoing, 1916.

Millet G., *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1917–1918 (1916)*, 79–80.

Millet G., *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1918–1919 (1917)*, 106.

Millet G., *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1922–1923 (1921)*, 64.

Millet G., *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1923–1924 (1922)*, 52.

Millet G., *Christianisme byzantin et archéologie chrétienne*, *Annuaire EPHE SR 1924–1925 (1923)*, 58–59.

Mitrović V., *Arhitekta Đorđe Tabaković (1897–1971)*, Novi Sad: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, 2005.

Николова М., *Образовање инжењера у Србији до Првој свейској раји*, ПИНУС записи 4 (1996), 79–100.

Otkrivanje drugog neba: Rastko Petrović, ed. M. Pantić, O. Stošić, Beograd: Kulturni centar Beograda, 2003.

Панић В., *Милан Злоковић: афирмација модернизма*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета, 2011.

Petrović V., Jovanović J. Kosta, in: S. Stanojević, *Narodna enciklopedija* 2, Zagreb: Bibliografski zavod, 1925, 179.

Petrović R., *Eseji, kritike* 5, ed. R. Matic-Panić, Beograd: Muzej savremene umetnosti, 1995.

Поповић П., *Зайадни зид цркве Раванице*, ПКЈИФ 5 (1925), 234–239.

Popović P., *Le mur occidental de l'église de Ravanica*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans* I/1, 213–216.

Пре двадесет њих једна неумрли Краљ Пејтар Ослободилац донео је одлуку да на Ојленцу њојине своју величанствјену задужбину, Време (23. 8. 1930), 4.

Прерадовић, Д. „Екскурзија“ Милана Злоковића у њроучавање средњовековној традицији, in: *Габријел Мије и исјраживања старе српске архитектуре*, ed. Д. Прерадовић, Београд: САНУ, 2019, 91–97.

Прерадовић Д., *Прво њшовање Габријела Мијеа њо Србији и њејови резултати*, in: *Срби о Французима, Французи о Србима*, ed. Ј. Новаковић, Љ. П. Ристић, Београд: Филолошки факултет – Друштво за културну сарадњу Србија – Француска, 2015, 187–205.

Прерадовић Д., *Софи Мије*, in: *Габријел Мије и исјраживања старе српске архитектуре*, ed. Д. Прерадовић, Београд: САНУ, 2019, 37–40.

Preradović D., *Contribution de Gabriel Millet à l'étude de l'art Serbe*, in: *Mount Athos at the Years of Liberation*, ed. N. G. Tutos, Thessaloniki: Agioreitike Estia, 2013, 407–415.

Prosen M., Popović B., *L'Art déco en Serbie*, in: *1925 quand l'art déco séduit le monde*, ed. E. Bréon, Ph. Rivoirard, Paris: Cité de l'architecture et du patrimoine – Editions Norma, 2013, 28–37.

Раденковић Ј., *Фреска леје Симониге њројада на зигу који влаја осваја*, Политика (18. 7. 1928), 7.

Раденковић Ј., *Како да се очувају фреске у нашим старим манастирима*, Политика (2. 7. 1928), 5.

Rašović D., Živanović N., *Motčilo Taravica: život i rad u Crnoj Gori*, Sport Mont 9/31–33 (2011), 448–456.

Ристић В., Росић Абрамовић Д., *Милан Минић*, Београд: Народни музеј, 1975.

Ристић В., *Јован Раденковић (1903–1979)*, ЗНМ 11/2 (1982), 187–198.

Rozić V., *Likovna kritika u Beogradu: između dva svetska rata (1918–1941)*, Beograd: Jugoslavija, 1983.

South Slav Monuments I. Serbian Orthodox Church, ed. M. Pupin, London: J. Murray, 1918.

Sretenović S., *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008.

Stevović I., *Gabriel Millet and Serbian Medieval Art*, in: G. Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, V–XVII.

Tabaković Gj., *Manastir Bezdin*, Narodna starina 32 (1933), 266–267.

Табаковић Ђ. М., *Бездин*, Рашка: уметничка смотра 1 (1929), 44–55.

Tatić Ž., *La cellule de jeûne de Saint-Sava a Karyès*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 124–129.

Тодић М., *Немогуће: уметносћ надреализма*, Београд: Музеј примењене уметности, 2002.

Todić M., *Nikola Vučo u zemlji Andaluzijskog psa*, Zbornik Katedre za istoriju moderne umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu 2 (2006), 34–45.

Тошева С., *Градињелство у служби државе: делатносћ и остварења Архитектонској одељења Министарства грађевина у српској архитектури 1918–1941*, Београд: Музеј науке и технике – Друштво конзерватора Србије, 2018.

Choisy F. A., *L'art de bâtir chez les Byzantins*, Paris: Librairie de la Société anonyme de publications périodiques, 1883.

Шипка-Ергелашев З., *Пера Ј. Појовић: живој и делатносћ*, ЗЛУМС 16 (1980), 159–202.

СКРАЋЕНИЦЕ

Annuaire EPHE SR	École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Rapport sommaire sur les conférences de l'exercice et le programme des conférences pour l'exercice/ École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Annuaire/Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses
BSH	Bulletin de correspondance hellénique
BZ	Byzantinische Zeitschrift
Гласник ДКС	Гласник друштва конзерватора Србије
Гласник СНД	Гласник Скопског научног друштва
Годишњак СКА	Годишњак Српске краљевске академије
DOP	Dumbarton Oaks Papers
ΔΧΑΕ	Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
ЗЗСК	Зборник заштите споменика културе
ЗЛУМС	Зборник за ликовне уметности Матице српске/ Зборник Матице српске за ликовне уметности
ЗНМ	Зборник Народног музеја, Београд
ЕСИ	Енциклопедија српске историографије, ed. С. Ђирковић, Р. Михаљчић, Београд: Knowledge, 1997.
JOB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1</i>	<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans</i> , premier recueil dédié à la mémoire de Théodore Uspenskij, première partie, ed. G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1930.

<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/2</i>	<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans</i> , premier recueil dédié à la mémoire de Théodore Uspenskij, deuxième partie, ed. G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1930.
ЛМС	Летопис Матице српске
ПКЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
РЕВ	Revue des études byzantines
СКГ	Српски књижевни гласник
СРАИ	Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres

стр. 9.

Гаџријел Мије у Дечанима, 1934. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D5116, кадриран снимак)

р. 9.

Gabriel Millet a Dečani, 1934 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D5116, recadré)

стр. 10.

Студеница, Богородичина црква, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7278, кадриран снимак)

р. 10.

Studenica, église de la Vierge, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7278, recadré)

стр. 320.

Жича, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7735, кадриран снимак)

р. 320

Žiža, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7735, recadré)

стр. 323.

Студеница, Краљева црква, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7273, кадриран снимак)

р. 323

Studenica, église du Roi, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7273, recadré)

стр. 324.

Раваница, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C11678, кадриран снимак)

р. 324.

Ravanica, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C11678, recadré)

Лектор / Relecture

ТАТЈАНА РУЖИН-ИВАНОВИЋ

TATJANA RUŽIN-IVANOVIĆ

Превод на француски / Traduction en français

ВЕРОНИК ПЕТИТО

VÉRONIQUE PETITEAU

Превод с француског / Traduction de français

ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ

DUBRAVKA PRERADOVIĆ

Графички дизајн / Conception graphique

МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ

MIROSLAV LAZIĆ

Карта / Carte

ПЕРИЦА ШПЕХАР

PERICA ŠPENAR

Штампа / Imprimerie

ПЛАНЕТА ПРИНТ, БЕОГРАД

PLANETA PRINT, BELGRADE

Тираж / Tirage

500

ISBN 978-86-7025-889-1

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

7.072:929 Мије Г.(082)
726.5/.7(497.11)(082)

ГАБРИЈЕЛ Мије и истраживања старе српске архитектуре / уредници
Дубравка Прерадовић, Миодраг Марковић ; [карта Перица Шпехар] ; [превод
на француски Вероник Петито, превод с француског Дубравка Прерадовић]. –
Београд : САНУ = Belgrade : Académie serbe des sciences et des arts, 2021 (Београд :
Планета принт = Belgrade : Planeta print). – 322 стр. : илустр. ; 24 см. – (Вансеријска
публикација / Српска академија наука и уметности, Одељење историјских наука)

На спор. насл. стр.: Gabriel Millet et l'étude de l'architecture médiévale serbe. – Сlike Г.
Мијеа. – Тираж 500. – Стр. 11–13: Уводна реч / Дубравка Прерадовић. – Скраћенице:
стр. 321–322. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз
сваки рад. – Résumés.

ISBN 978-86-7025-889-1

1. Прерадовић, Дубравка, 1974– [уредник] [аутор додатног текста] [преводац] 2.
Марковић, Миодраг, 1962– [уредник]
а) Мије, Габријел (1867–1953) -- Зборници б) Споменици културе -- Србија
-- Зборници

COBISS.SR-ID 32316425

